

ВИБРАНІ БІОГРАФІЧНІ НАРИСИ КЛАСИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

Шевчук Т. С.

«Україна може пишатися тим, що вона має таких стовпів художнього перекладу, як Григорій Кочур і Микола Лукаш. Жодна європейська країна не може похвалитися перекладачами такого ґатунку, які б перекладали з-понад трьох десятків мов. Тут Україна тримає першість».
Сфім Еткінд

ВСТУП

Історія давньоукраїнського письменства фактично починається з перекладної літератури, виникаючи у X ст. із запровадженням християнства. У IX ст. з'явився слов'янський переклад Біблії та християнських богослужбових книг, здійснений просвітителями Кирило-Костянтином і Мефодієм на основі Септуагінти. Переклади християнської богослужбової літератури на землях Київської Русі були представлені книгами Старого Заповіту (Псалтирі), Євангеліями, «Службником», «Требником». Надбання давньогрецької та давньоримської естетичної й філософської думки стали іншою невід'ємною частиною духовного життя освіченої людини Київської Русі. У X – XI ст. виникають слов'янські переклади хронік Іоанна Малали Антіохійського (491 – 578), Георгія Синкелла (IX ст.), Георгія Амартола (IX ст.), проповідей Григорія (Богослова) Назіанзіна (прибл. 329 – 390 рр.), «Історія іудейської війни» Йосифа Флавія (38–95 рр. н.е.), в яких подається зміст окремих античних міфів та компілятивні нариси світової історії. Переклад слов'янською мовою «Пчолои» псевдо-Максима Сповідника (XII–XIII ст.) дав поштовх до поширення античних афоризмів серед освічених людей Київської Русі через її численні редакції. Особливою популярністю на Русі користувалися переклади відомої від азіатських країн до Британії повісті псевдо-Каллісфена «Олександрія», збережені списки яких датуються XIV–XV ст. У XVI–XVII ст. з'являються нові «редакції» повістей та оповідань на мандрівні сюжети, зокрема античного походження (олександрійського та троянського циклів), написані українсько-білоруською мовою (анонімна «Повість про Трою», «Проблемата Аристотеля про частини людського тіла» й ін.).

Активізація польсько-латинських культурних рухів, розвиток яких у XVI–XVII ст. був зумовлений геополітичними факторами, заклав традицію студіювання ренесансної лірики в курсах поезиї київських дидакалів. У XV–XVIII ст. ст. з'явилися українські версії поезій Овідія (Іван Максимович, Феофан Прокопович, Григорій Сковорода), Горація (Сковорода), «Повісті про Тристана й Ізольду» невідомого автора, «Листи без адреси» (Клірик Острозький), епіграми польського ренесансного поета Яна Кохановського (невідомий перекладач), Джона Овена (Іван Величковський), поеми Торквато Тассо «Визволений Єрусалим» (невідомий перекладач) й ін.

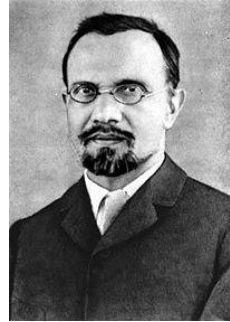
Неоціненну роль у становленні та розвитку новоукраїнської літератури відіграло звернення митців до шедеврів світової літератури і їх переклади українською мовою. Після виходу друком у 1798 році «Енеїди» Івана Котляревського, з'явилось багато послідовників творчої манери митця (П. Білецький-Носенко, К. Думитрашко й ін.), які сформували умовну «фольклорну» течія художнього перекладу у новоукраїнській літературі з опертям на усну народну творчість і традиції бароко. У середовищі поетів-романтиків з'являються переспіви балад Й. В. Гете («Рибалка»), А. Міцкевича («Твардовський») (у пер. П. Гулака-Артемовського); О. Пушкіна («Полтава») (Євген Гребінка, О. Шпигоцький), переспіви Левка Боровиковського й ін. Визначну просвітительську роль відіграла діяльність учасників «Руської Трійці» і Кирило-Мефодіївського товариства у перекладах з польської, чеської, сербської та інших слов'янських мов класиків національних літератур. Поетичні переклади Тараса Шевченка (1814–1861) з Адама Міцкевича творчим підходом до первотворів і зазвичай класифікуються як писання за мотивами видатних митців. Значний перекладацький доробок залишили Пантелеймон Куліш (1819–1897), Петро Ніщинський (1832–1996), Михайло Старицький (1840–1904), Іван Франко (1856–1916), Володимир Самійленко (1964–1925), Леся Українка (1871–1913) й гурток «Плеяда». Включення української писемності у світовий літературний простір сприяло творчому піднесенню національної традиції на високі щаблі її духовного розвитку.

Представники класичної школи українського художнього перекладу ХХ століття заклали основи майстерності національних традицій у площині художнього перекладу. Їм притаманна обізнаність у новітній європейській і національній літературній традиції, слідування виробленим літературним нормам, ерудиція і поліглотизм. Агатангел Кримський, Василь Щурат, Микола Вороний, Максим Рильський, Микола Зеров, Михайло Драй-Хмара, Павло Ріттер, Борис Тен (Хомичевський), Михайло Білик, Євген Дроб'язко, Микола Бажан, Василь Мисик, Григорій Кочур, Микола Лукаш, Іван Чирко, Василь

Барка, Ярема Полотнюк, Іван Дзюб, Ігор Качуровський, Андрій Содомора й ін. сформували класичну школу українського перекладознавства, а їх самовіддана праця у цій галузі уможливила знайомство рідною мовою мільйонів читачів з класикою світової літератури. Представляємо сім портретів визначних українських перекладачів ХХ ст.

1. Агатангел Кримський

Агатангел Кримський (1871–1942) – відомий славіст, сходознавець, письменник і перекладач кримсько-татарського походження по лінії батька. Знавець кількох класичних (давньогрецька, латинська), східних (арабська, турецька) та європейських (англійська, французька, німецька, італійська, польська) мов. Уродженець Волинської губернії, він став випускником Лазаревського інституту східних мов (Москва) та історико-філологічного факультету Московського університету. Після дворічного

стажування у Сирії та Ливані, де вчений удосконалив знання арабської мови, він повернувся в Москву і майже двадцять років працював на посаді професора кафедри словесності й історії мусульман. Життя у Москві не завадило його активному листуванню з видатними діячами української культури: І. Франко, О. Огоновським, Б. Грін-ченком та ін.

Після встановлення української державності в 1918 році А. Кримський повернувся в Україну, де брав активну участь у політичному та науковому житті країни. Кримський став одним із перших академіків у відкритій за ініціативи гетьмана Скоропадського Українській Академії наук, де він очолював історико-філологічний відділ, кабінет арабо-іранської філології, комісії словника живої мови, історії української мови, діалектології та правопису, директором Інституту української наукової мови (1921–1929) і професором Київського університету. Після процесу у справі «Спілки визволення України» (СВУ) Кримський на деякий час був усунутий з усіх академічних посад та науково-викладацької роботи.

Як особа «неблагонадійна», за радянської влади він зазнавав постійних утисків, а у 1941 році безслідно зник... Через кілька десятиліть із розсекречених архівів НКВС стало відомо, що після пред'явлення звинувачення в очолюванні ним «антирадянського націоналістичного підпілля» А. Кримський був етапований у Казахстан, де помер від тортур 25 січня 1942 року у лікарні м. Кустанай. Був реабілітований 8 травня 1957 року, а перша наукова розвідка про цю видатну постать епохи «розстріляного відродження» була підготовлена

лише до 100-річчя з дня народження вченого¹. У 1991 році за ініціативи його учня Омеляна Пріцака при НАН України було створено Інститут сходознавства імені Агатангела Кримського.

А. Кримський залишив помітний слід в українській науці як історик-орієнталіст, славіст, фольклорист і перекладач, автор численних праць про літературу і культуру арабських країн (Персії, Туреччини, Сирії), зокрема історію ісламу і суфізму. Йому належать художні переклади зі східних (Антара, Омар Хайям, Сааді, Хафіз, Міхрі-Хітум, Фірдоусі) та західноєвропейських літератур² (Гейне), а також переклади поезій Т. Шевченка турецькою мовою³.

2. Василь Щурат

Василь Щурат (1871–1948) – український літературознавець, педагог, поет і перекладач. Народився на Львівщині, присвятив своє життя розбудові інститутів української культури в Західній Україні. Отримав вищу освіту у галузі слов'янської філології у Львівському (1895) та Віденському (докторат у В. Ягича, 1896) університетах. Педагогічна кар'єра В. Щурата почалася з учителювання у гімназіях Перемишля, Бродів, Львова, 1939 року він був обраний професором Львівського університету, а з 1944–1948 рр. працював на посаді директора Львівської бібліотеки АН УРСР (нині – Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника).

Професійна активність В. Щурата була надзвичайно високою. У студентські роки він входив до українських молодіжних товариств «Громада» і «Січ». Довгий час реалізовував себе у редакторській справі: газети «Буковина» у Чернівцях (1896–1898); львівських журналів «Молода Муза» (1906), «Світ», газети «Неділя» (1912) і активно публікував свої переклади, філологічні студії, публіцистичні статті з політичної проблематики.

У 1914 році В. Щурат був обраний дійсним членом Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, а невдовзі уже головував у ньому (1915–1923). Цей період його життя пов'язаний з однією з цікавих сторінок його громадянської активності, а саме роботою над створенням і функціонуваннями нелегального вищого навчального закладу – Львівського (таємного) українського університету (1921–1925), зокрема і головування в ньому (ректор з 1921–1923).

¹ Гурницький К.І. Кримський як історик. К., 1971.

² Кримський А. Пальмове гілля. *Екзотичні поезії*. Ч. III (1917-1920). К., 1922.

³ Кримський А. Переклади з Шевченка турецькою мовою. К., 1923.

Упродовж 1921–1939 рр. частина західноукраїнських земель потрапила під владу Польщі, після чого у Львівському університеті, перейменованому на університет Яна Казимира, були закриті українські кафедри, а навчатися в ньому могли тільки громадяни Польщі. В. Щурат відмовився присягнути на вірність польській державі, через що був позбавлений можливості обіймати державні посади. З надією на відновлення ЗУНР, Наукове товариство ім. Т. Шевченка ініціювало створення у Львові українського таємного університету (УТУ) з трьома факультетами: філософським, правничим і медичним, а пізніше й технічним за зразком довоєнних австрійських університетів. Рішення було ухвалене 21 липня 1921 року на Крайовому студентському з'їзді. Там було обрано ректора деканів, сенат і університетську комісію УТУ, яка вирішувала проблеми фінансування закладу, а також прийнято рішення осудити українців, які вступатимуть до вищих офіційних навчальних закладів Польщі. Наприкінці 1922 року в університеті діяло 65 кафедр, а навчалось 1014 студентів, з них 80 студенток. Після одногодвох років навчання в УТУ студенти продовжували освіту за кордоном, переважно в Данцигу. Нелегальний навчальний заклад проіснував чотири роки, однак факт його функціонування залишиться унікальною сторінкою в історії розбудови української державності.

В. Щурат залишив помітний внесок в історію української культури не тільки як педагог і громадський діяч, але й як літературознавець (автор понад 200 наукових праць), історик філософії і церкви, а також як талановитий поет і перекладач. Він перекладав з багатьох класичних (старослов'янської, давньогрецької, латини), слов'янських (російської, польської, болгарської, словенської, сербської, чеської, білоруської) та європейських (англійської, французької, німецької, голландської, данської, угорської, румунської) мов. Дослідники нарахували понад 160 імен авторів перекладених ним творів, серед яких: Г. Гейне («Тангейзер», 1890), Г. Флобер («Легенда про святого Юліана Милосердного», 1891), П. Ліндау («Мелійська Венера», 1900), Гораций («Вибрані оди», 1901), а також М. Гоголь («Тарас Бульба»), І. Вазов («Під ярмом»), О. Пушкін, М. Аксаков, М. Некрасов, О. Кольцов, Я. Колас, Ю. Словацький, Ш. Петефі, Е. По, Ш. Бодлер, П. Верлен, А. Рембо та ін.

Закоханість у французьку літературу спонукала В. Щурата до перекладу визначної пам'ятки старофранцузького епосу «Пісня про Роланда», який до 1971 року залишався єдиним повним україномовним перекладом цього твору.

3. Микола Зеров

Микола Зеров (1890–1937) – видатний український поет-неокласик, перекладач, літературознавець і педагог. Виходець зі Слобожанщини (м. Охтирка), він отримав освіту у Першій київській гімназії ім. С. А. Безсмертного, потім закінчив історико-філологічний факультет Київського університету св. Володимира. Педагогічна кар'єра М. Зерова почалася з роботи на посаді викладача історії Златопільської чоловічої і жіночої гімназії (1914–1917); другої Київської гімназії ім. Кирило-Мефодіївського братства (1917–1918); проф. українознавства Київського архітектурного університету (1919–1922); потім – професора української літератури Київського інституту народної освіти (1923–1934), як на той час перейменовували його *alma mater*.

Наприкінці 1910-х рр. М. Зеров входив до елітарного гуртка діячів української культури, який сформувався довкола Г. Нарбути, а у 1920-х активно включився в бурхливу літературну діяльність київських неокласиків і став їх неформальним лідером. Провідним напрямом літературної діяльності українських неокласиків (до яких зараховують Юрія Клена (О. Бургардт), М. Драй-Хмару, П. Филиповича, М. Рильського) було сповідування вічних цінностей класичної поезії, культ досконалої художньої форми, вишуканої мови, версифікативної майстерності, опертя на античні теми і сюжети, міфологічні образи і мотиви. Митці, що тяжіли до форм «чистого мистецтва», нехтували суспільним змістом і пролетарською образністю, через що не могли здобути прихильності влади...

Зеров-перекладач знався на перекладах з античної лірики і французьких символістів. У 1920 р. побачила світ його «Антологія римської поезії», в якій представлені майстерні переклади з Катулла, Вергілія, Горация, Проперція, Овідія, Марціала, Тибулла. У «Літературно-науковому віснику» друкувалися його переклади з Вергілія, Овідія, Бодлера. М. Зеров також переклав опубліковані на той момент латиномовні вірші Г. Сковороди («Похвала бідності», «От вона, молодість року!», «Епіграма», «На день народження Василя Томари»).

Частина перекладів М. Зерова була опублікована в збірці «Камена» (1924), дві частини якої («Самотній мед», «*Media in barbaria*») складаються з власних віршів поета, а третя – «Римляни», – з авторських перекладів класиків давньоримської літератури. Процес копіткої перекладацької справи, пов'язаної зі справжнім захопленням

перекладача предметом своєї праці, автор передав у форматі досконалого олександрійського вірша:

Lucrosa*

З циклу «Александрійські вірші»

Під кровом сільських муз, в болотяній Лукрозі,
Де розум і чуття – все спить в анабіозі,
Живем ми, кинувши не Київ – Баальбек,
Оподаль від розмов, людей, бібліотек
Ми сіємо пашню на неродюче лоно.
Часами служимо владиці Аполлону,
І тліє ладан наш на вбогім олтарі.
Так в давній Ольвії захожі різьбярі
Серед буденних справ і шкурної громади
В душі плекали сон далекої Еллади
І для окружних орд, для скитів-дикунів
Різьбили з мармуру невиданих богів.

Зерову-критику належать праці «Леся Українка» (1924), «Нове українське письменство» (1924), «До джерел» (1926), «Від Куліша до Винниченка» (1929). Про останні роки життя М. Зерова читаємо у книзі «Київський національний університет імені Тараса Шевченка: Незабутні постаті»: «Наприкінці квітня 1935 р. Миколу Зерова заарештували і привезли до Києва. Його звинуватили у приналежності до терористичної організації. У травні 1936 р. М. К. Зеров перебував у пересильній тюрмі в Ленінграді, біля Олександро-Невської лаври. А в червні того ж року його доправили до Соловещького табору. Тут також перебували Василь Мисик, Мирослав Ірчан, Олекса Слісаренко, Григорій Епик, Лесь Курбас. Миколу Костьовича влаштували прибирати господарчі служби, потім – до табірної бібліотеки за бібліографа. У вільний час він перекладав “Енеїду” Вергілія. Рідні надсилали М. Зерову на заслання посилки, а коли вони почали повертатися назад, батько вченого звернувся із відповідним запитом. Йому відповіли, що Микола Костьович помер у лікарні 1937 р. Пізніше, коли уже після війни такий запит написала дружина Зерова, їй надіслали – і чомусь із Магадана – довідку із зовсім іншою датою смерті чоловіка – 13 жовтня 1941 р. Насправді ж його було розстріляно за постановою “особливої трійки” УНКВС по Ленінградській області. З листопада 1937 р. разом з П. Филиповичем,

---

* М. Зеров жартома називав с. Баришівку “Лукроза” (від лат. *Lucrum* – бариш), де він учетиливав впродовж 1920-1923 рр.) (Прим. автора. – *Т.Ш.*). Вірш цит. за: *Зеров Микола. Сатена* (Репринтне видання). К., 1990. С. 22.

Марком Вороним і Б. Пилипенком. У 1958 р. М. К. Зерова було реабілітовано»⁴.

4. Григорій Кочур

Григорій Кочур (1908–1994) – поет, перекладач, історик, теоретик і критик перекладу, громадський діяч, лауреат літературної премії ім. М. Рильського, Державної премії ім. Т. Шевченка. У нещодавно укладену збірку авторських праць Г. Кочура “Трете відлуння” (2000)⁵ увійшли перекладені ним твори з античної літератури (давньогрецької, римської) та сучасних літератур світу: англійської, німецької, французької, іспанської, італійської, румунської, польської, російської, білоруської, словацької, чеської, естонської, латиської, литовської тощо. Не менш вагомими є літературно-критичні дослідження Г. Кочура (об’єднані у виданні «Література і переклад» (2008)⁶, в яких представлена панорама світової літератури в українських перекладах, літературні портрети зарубіжних авторів, рецензії, передмови тощо.

Широкого визнання як перекладач, культуролог і теоретик перекладу Г. Кочур отримав тільки наприкінці 1980-х рр. Його життя було сповнене несправедливих звинувачень, утисків і репресій. Завдяки лекціям О. Білецького й М. Зерова, прослуханих у КНУ імені Тараса Шевченка, Г. Кочур отримав перші догани за офіційну підтримку опальних українських діячів (академіка С. Єфремова, критика А. Ніковського, історика О. Гермайсе), був позбавлений стипендії і можливості навчатися в аспірантурі. Після закінчення університету, він деякий час працював у Балті, Тирасполі, Вінниці. У 1943 році Г. Кочур був заарештований НКВС разом з дружиною у Полтаві за звинуваченням в «українському буржуазному націоналізмі» і провів десять років у таборах Комі АРСР, працюючи на шахтах системи ГУЛАГ м. Інта. Був звільнений у 1953 році без права залишати Інту, але вже через три роки він зміг відвідати Київ, побачитися з товаришами й однодумцями, а у 1962 році отримати офіційну реабілітацію.

Г. Кочур оселився в Ірпені, де його будинок став центром спілкування для української інтелігенції, отримавши назву «Ірпінського

---

⁴ Київський національний університет імені Тараса Шевченка : Незабутні постаті [Авт.-упор. О. Матвійчук, Н. Струк ; Ред. кол.: В.В. Скопенко, О.В. Третяк, Л.В. Губерський, О.К. Закусило, В.І. Андрейцев, В.Ф. Колесник, В.В. Різун та ін.]. К., 2005. С. 350-351.

⁵ Кочур Г. Трете відлуння: Поетичні переклади. К., 2000. 552 с.

⁶ Кочур Г. Література і переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв’ю [Упоряд. А. Кочур та М. Кочур]. К., 2008. Т. 1. 612 с.

університету». Його «відвідувачами» стали Іван Дзюба, Ліна Костенко, Василь Симоненко, В'ячеслав Чорновіл та багато інших представників українського шістдесятництва, частина з яких разом з Г. Кочуром стали підписантами знаменитого «Листа-протесту 139-х» (1968) – громадського листа до ЦК КПРС, Ради міністрів СРСР та Верховної Ради СРСР з вимогою припинити практику політичних процесів. Документ, відомий також під назвою «Київський лист», був написаний у стриманих і зважених формулюваннях, з численними посиланнями на рішення з'їздів КПРС тощо, однак реакція влади не забарилася: була посилена робота по придушенню дисидентського руху, внаслідок чого частина підписантів публічно засудила свої дії і відмовилася від підписів. 1973 року Г. Кочур був виключений зі Спілки письменників України за відмову дати свідчення проти письменника Євгена Сверстюка та позбавлений на п'ятнадцять років можливості публікуватися. У 1988 році патріарх українського перекладознавства був відновлений у Спілці письменників, а після набуття державою незалежності – отримав змогу відвідувати і виступати на наукових конференціях США, Польщі, Чехії.

Знання багатьох іноземних мов поліглот Г. Кочур отримав у незвичний спосіб: активно спілкуючись з політичними в'язнями у таборах (латишами, грузинами, поляками, литовцями), обмінюючись з ними крихтами художнього доробку своїх та інших країн, яким їм дозволяли володіти. У своїх спогадах він так описує шляхи свого знайомства з новими мовами: «Згодом у таборі з'явилося багато цікавих людей – поет Смеляков, єгиптолог, пізніше академік Коростовцев, кінодіяч Каплер. Багато хто мав книжки або отримував їх із дому. Організували навіть таборову бібліотеку. Поляки й литовці мали свої книжки. Від них я мав Міцкевича, робив переклади. Почав вчити литовської – литовці втаємничували мене в поезію Донелайтиса. Згодом до нашого табірному інтернаціоналу, «Семьи братских народов», приєдналися грузини. Було їх кілька – людей культурних. Знавців літератури, з якими й порозмовляти було цікаво. Я з грузинською літературою був обізнаний непогано. А тут була нагода якось доторкнутися до оригіналів. Почалося з того, що мені запропоновано вчитися грузинської мови. Навчання було кустарне – намалювали грузинську абетку, писали окремі слова, які я вчив напам'ять, водночас намагаючись сформулювати якісь граматичні правила. Деяких невеликих успіхів я досяг – здобув певний запас слів, засвоював вимову, навчився читати нескладні тексти. Але мене, звичайно, тягло до поезії. І от нарешті одному з моїх учителів прислали з дому дві книжки – вірші Бараташвілі й том Табідзе. Я читав, робив підрядники, потім – переклади. А навчитися по-іспанському мені допомагав один емігрант із

родини Терещенків (він із Мексики приїхав, щоб побачитися з тіткою, а його в Одесі схопили та замість тітки привезли до нас)...

У нас було огульне захоплення, щось ніби пошесть – всі вивчали англійську мову. З дому отримували книжки англійською – переважно прозу, романи, а часом і вірші. Один москвич отримав старе видання Едгара По, що відразу стало моєю власністю й досі зберігається в мене»⁷...

Упродовж усього життя Г. Кочур багато і плідно працював, виховуючи українську школу українських перекладачів. Як людина енциклопедичної освіченості, він мав глибокі знання не тільки з історії літератури, але й з образотворчого мистецтва, музики, архітектури, був активним співробітником різних енциклопедичних проєктів: «Української радянської енциклопедії» (УРЕ, Т. 3–16 (1960–1964)); «Шевченківській словник» (У 2-х т., 1976–1978); «Українська літературна енциклопедія» (УЛЕ, Т. 1–3, 1988–1995), для яких підготував десятки статей для перерахованих видань. Та оскільки за влучним висловом Олександра Чередниченка, «на той час письменник перебував у статусі орвелівської “неособи” (людини, якої, на думку влади, не лише немає й не буде, але й ніколи і не було!)»⁸, статті Г. Кочура були опубліковані без зазначення авторства через «плями» у його біографії. Їх перелік було встановлено зусиллями біографа і літературознавця Степана Захаркіна та опубліковано у біографічному покажчику⁹.

Серед інтелектуального доробку Г. Кочура, розміщеного в українських енциклопедичних довідниках – стаття про переклад як явище і численні публікації про пов'язаних з Україною учасників закордонного літературного руху (Дефо, Ередіа, Кардуччі, Кафка, Кльонович, Кохановський, Леопарді, Метерлінк, Ф. Містраль, Незвал, Прешерн, Рільке, Сафо, Стафф, Стерн, Тібулл, Тіртеї, Тувім, Уїтмен, Фолкнер, Чапек, Шафарик й ін.) та сучасників-однодумців (Драй-Хмара, Зеров, Лукаш, Плужник, Тен, Филипович й ін.).

Українською мовою Г. Кочур перекладав з давньогрецької (Алкеї, Анакреонт, Сафо, Теогнід, Софокл Тіртей), грецької (Кавафіс, Ріцос), латинської (Горацій, Овідій), англійської (Шекспір, Байрон, Лонгфелло, Емілі Дікінсон), французької (Бодлер, Беранже, Верлен, Рембо, Війон, Коппе, Моріак), німецької (Гете, Гейне, Рільке, Цвейг), іспанської (Лорка), італійської (Петрарка, Мікеланджело, Леопарді,

---

⁷ Цит. за: Гудзик Клара. Майстер бездоганного перекладу. *Щоденна всеукраїнська газета «День. Кіев.іа»* від 16 вересня 2004.

⁸ Чередниченко О. Перекладацький доробок Григорія Кочура (До столітнього ювілею Майстра) // Весвіт. Український журнал іноземної літератури. К., 2009. С. 185-190.

⁹ Григорій Кочур. Бібліографічний покажчик [Укл.: Г. Домбровська, З. Домбровська: Наук. ред., автор передмови Р. Зорівчак]. Львів, 2006. 756 с.

Родарі), латиської (Райніс), польської (Міцкевич, Броневський, Словацький, Тувім та ін.), російської (Пушкін, Лермонтов, Державін, Бальмонт, Блок), словацької (Коллар, Новомеський), чеської (Волькер, Врхліцький, Кундера й ін.) білоруської (Богданович, Купала, Колас й ін.), грузинської (Бараташвілі, Табідзе) і багатьох інших мов.

О. Чередниченко в статті «Перекладацький доробок Григорія Кочура (До столітнього ювілею Майстра)» (2009) виокремив кілька теоретично вагомих узагальнень, які зробив Г. Кочур у площині теорії перекладу: «Як теоретик перекладу, Г. Кочур обґрунтував тезу про множинність перекладацьких інтерпретацій, яка зумовлена низкою об'єктивних (складність об'єкта і історико-культурний контекст перекладу) та суб'єктивних чинників (інтерпретаційна позиція та індивідуальний стиль перекладача). У статті “Майстри перекладу” він вжив порівняння художнього перекладу з виконанням музичного твору, який є єдиним, проте виконується кожним музикантом по-різному. Кочурове порівняння вже стало класичним і хрестоматійним. У статті “Верленове “Мистецтво поетичне” Кочур подав зразок методики зіставного аналізу перекладів, порівнявши поетичні версії вірша П. Верлена, які належать М. Рильському, М. Оресту, М. Терещенку та І. Костецькому. Теоретично вагомим є висновок Кочура про потребу збереження національної своєрідності оригіналу в поетичному перекладі, зокрема при відтворенні ритміки вірша.

Григорій Кочур сповідував принцип джерелоцентричного перекладу (пор. англ. *source oriented translation*, фр. *traduction sourciste*), який передбачає максимально можливе наближення читача перекладу до оригіналу. Причому цей принцип застосовувався Метром у перекладах творів як давньої, так і новітньої літератури. Джерелоцентричний метод виключає “одомашнення” як форму засвоєння оригіналу, допускає помірне очуження (екзотизацію) тексту перекладу, акцентуючи на іншомовній належності оригіналу. Такий підхід спонукає перекладача до самообмеження, стримання власного “я” для точного наслідування образно-сміислової структури та стильової форми оригіналу і повністю вписується в неокласичну школу перекладання, до якої належав Кочур»¹⁰.

Принципи перекладацької діяльності Г. Кочур викладав не тільки в есеїстичній, але й втілював їх у художній формі – маніфестаційному вірші «Перекладач», присвяченому його другу, поету і перекладачеві Дмитру Паламарчуку, з яким він познайомився у сталінських таборах Інти. Цей вірш став хрестоматійним взірцем творчого кредо незрівнянного класика українського перекладознавства:

---

¹⁰ Чередниченко О. Перекладацький доробок Григорія Кочура (До столітнього ювілею Майстра). *Всесвіт. Український журнал іноземної літератури*. К., 2009 . С. 185.

Перекладач¹¹

Д. Паламарчукові

Отак і будеш у чужім труді ти
Своє шукати. Ніби одержимий,
Або чужою радістю радіти,

Або страждати болями чужими...
Відавши серце світовим вражінням,
Мов квіти, рвати чужинецькі рими,

Гасаючи по терені чужиннім,
А потім до знемоги чаклувати,
Важким, виснажуючим ворожінням

До себе наvertsаючи слова ті,
Як в ліс, ведучи їх в незвичну мову,
То врубуючи корінь вузлуватий,

То стелючи стежину килимову,
Убори даючи дорогоцінні,
Вишукуючи до лица обнову:

Ходу сталеву – Дантовій терцині,
Примхливий крок – Шекспіровим сонетам,
Верленові – хистке тремтіння тіні.

Ти мусиш вимчати скаженим летом
В придешне через урвища Мерані,
Видіння синіх коней промайне там,

Черкнувши чвалом позасвітні грані.
Там Блок осяє пільму заміліу
Блудним вогнем у боліснім згоранні.

Ти пробуєш навпомацки, несміло
Ізнов знайти для того чистий голос,
Що громом у століттях прогриміло,

Лишаючи в серцях сліпучий полиск...

---

¹¹ Кочур Г. Перекладач. *Літературний журнал «Дніпро»*, 1990. № 1. С. 47.

5. Микола Лукаш

Микола Лукаш (1919-1988) – український поет, лінгвіст, перекладач (знавець понад 20 мов світу), член Спілки Письменників України (з 1956 р.), співробітник журналу іноземної літератури «Всесвіт».

1937 року М. Лукаш вступив на історичний факультет Київського національного університету, а закінчив навчання після війни на факультеті французької філології Харківського педагогічного інституту іноземних мов. Після отримання вищої освіти викладав українську й іноземні мови (французьку, англійську, німецьку) в освітніх установах Харківщини.

Поліглот М. Лукаш володів понад двадцятьма мовами світу (європейських і слов'янських). Ще студентом він береться за переклад «Фауста» Йоганна Гете. У перекладацькому доробку М. Лукаша нараховують понад тисячі художніх творів 100 авторів. Серед найвизначніших перекладів Лукаша – «Дон Кіхот» Сервантеса, «Декамерон» Боккаччо, «Пані Боварі» Флобера, численні поезії Шекспіра, Мільтона, Бернса, Гейне, Шиллера, Верлена, Рільке, Гюго, Міцкевича, Лорки, Тувіма, Пушкіна, Брюсова, Маяковського та ін.

Як переважна більшість талановитих українських перекладачів М. Лукаш постійно відчував контроль влади, у представників якої мав репутацію «неблагонадійного». Причиною стало його перебування під час Другої світової війни на окупованій території (м. Кролевець на Сумщині), а пізніше – відкрита підтримка Івана Дзюби, засудженого за книгу «Націоналізм чи русифікація?».

Майстер художнього перекладу М. Лукаш залишив помітний слід в історії вітчизняного перекладознавства. Як довела В. Р. Савчин у дисертаційному дослідженні «Новаторство Миколи Лукаша в історії українського художнього перекладу» (2006), у його перекладацькому доробку синтезовано глибоке розуміння вимог до художнього перекладу і тих процесів, які відбувалися в українській мові та культурі загалом. Оскільки перекладацька концепція М. Лукаша спрямована на забезпечення цілісності української культурної полісистеми та повноцінного функціонування української мови, однією з найвагоміших рис його перекладів став універсалізм, що виявляється в різномовності та різножанровості текстів, обраних для перекладу, різноманітності їх

стилів, напрямів, літературних течій, лексичному розмаїтті, введення яскраво виражених елементів переспіву у структуру перекладу¹².

6. Ігор Качуровський

Ігор Качуровський (1918-2013) – український письменник, поет, перекладач, літературознавець, лауреат Шевченківської премії (2006). Народився у с. Крути Ніжинської області, разом із родиною, рятуючись від репресій, перебрався до Курська. Навчаючись у Курському педагогічному інституті, мав змогу слухати лекції знаного антикознавця, медієвіста і перекладача з класичних мов Бориса Ярхо (1889-1942), захоплення науковими ідеями якого І. Качуровський проніс через все життя.

Б. Ярхо був одним з найкращих фахівців з давньої літератури, випускник Московського, Гейдельбергського і Берлінського університетів. У коло його наукових інтересів входили європейський і слов'янський фольклор, народний епос, давньоскандинавська поезія, теорія драми і віршування. Його наукова розвідка «Сказання про Сігурда Фафнісбани та його віддзеркалення в російському епосі (Досвід із динаміки циклу Сігурда*)» була заборонена в Росії, а автор, як «ненадійний» був змушений працювати у периферійних вишах. І. Качуровський перейняв не тільки спектр наукових інтересів свого вчителя, але й сповідував його творче кредо – долати вульгарно спрощені моделі культурних процесів і явищ, наукові міфи, забобони й радянські «загальники». Так, присвятою до дослідження з європейської медієвістики («Генерика і архітектоніка»¹³, 2005), яке, між іншим, містить сто двадцять перекладених автором фрагментів з давньоєвропейських літератур, став вислів Б. Ярхо: *«Звичайно говорять про морок Середньовіччя і про світло Відродження; з таким самим*

---

¹² Савчин В.Р. Новаторство Миколи Лукаша в історії українського художнього перекладу: Рукопис. Дис. на здобуття наук. ст. к. філол. н. за спец. 10.02.16 – перекладознавство. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2006.

* У скандинавських джерелах герой «Епосу про Нібелунгів» Сіґфрід іменується Сіґудом (Фафнісбани), зокрема: Siegfried, Sigfred, Sigfred, Sigfrid, Sigfrit, Sigurd, Fafnisbani, Sigird, Sigurdr, Sigurthr. – *Т.ІІІ*.

¹³ Качуровський Г. Генерика і архітектоніка. Кн. 1: Історія європейського Середньовіччя. К., 2005.

правом можна говорити про морок Відродження і світло Середньовіччя» ...**

У 1942 році родина Качуровських повернулася у с. Крути, в якому після голодомору майже нікого не залишилося, після чого було прийнято рішення емігрувати на захід. Після років бідкування по різних країнах (Австрія, Аргентина), І. Качуровський переїхав у Німеччину і працевлаштувався в Українській Вільній Університет (Мюнхен), де зміг плідно займатися науковою і перекладацькою діяльністю. Серед його наукових розвідок – «Новела як жанр» (1958), підручники з віршознавства «Строфіка» (1967), «Фоніка» (1984), «Нарис компаративної метрики» (1985), «Основи аналізу мовних форм» (1994 (ч. I), 1995 (ч. II).

В історії українського перекладознавства І. Качуровський посідає чільне місце. Як майстер художнього перекладу, він працює у традиціях київських неокласиків, дотримуючись принципу еквівалентного перекладу зі збереженням як змісту, так і формальних особливостей першотвору.

У перекладі І. Качуровського окремими виданнями вийшли: Франческо Петрарка («Вибране», 1982); вірці іспанської, португальської і каталонської лірики у збірці «Золота галузка: Антологія

** У праці «Генерика і архітектоніка» (К., 2005) І. Качуровський полемізує з такими ustalеними міфами російської медієвістики, як-от: належність усієї середньовічної літератури до «темних століть», доби мороку і мракобісся (до яких він відносить лише добу Міровінгів, підкреслюючи, що інквізиція як соціальний інститут з'явилася за доби Відродження); домінування латинської мови як єдиної писемної мови у середньовічному Заході (яка, за його висновками, претендувала на першість лише за доби Карла Великого і Оттонів, однак їй протистояв неосяжний корпус національних літератур і народного епосу, що укладався народними мовами; двомовність вагантів; факт того, що справжнє визнання латина зазнала тільки за доби Відродження із виникненням потужної літературної течії «новолатинської поезії»); збереження античної спадщини у візантійському світі (як раз візантійські монахи фанатично знищували античну літературну спадщину як поганську: «... у східній частині імперії, яка дійшла до нас під іменем “Візантія”, винищення дохристиянської літератури, – пише він, – було пляновим і запрограмованим – і тому майже тотальним» (с. 22) і стверджує, що саме західні монахи-бенедиктинці ретельно зберігають і копіюють старі рукописи. Не витримала критики І. Качуровського й до сьогодні аксіоматична у пострадянській медієвістиці теза Ф. Енгельса про Данте як «останнього поета Середньовіччя і першого поета Відродження», яку він послідовно спростовує, доводячи, що спосіб художнього мислення видатного італійця був побудований виключно на середньовічних стереотипах. Як людина з почуттям гумору, у проголошеній ним війні зі стереотипами І. Качуровський дозволяв собі і наукове “хуліганство”: «В рецензії на “посібник” Рубанової-Шаповалової, – зізнається він, – які відповідно до репліки Марксо-Енгельса – пересадили автора “Божественної комедії” із Середніх Віків у Відродження, я писав: “Як відомо, Оноре де Бальзак, побувавши в Києві, висловився, що це, мовляв, азіатське – чи напівазійське, вже не пригадую, – місто. Добре, що це був Бальзак, а не Маркс. Якби щось таке сказонули Маркс із Енгельсом <...>, щоб тоді довелося робити нашим географам?”» (с. 18).

іберійської та іберороманської поезії» (1991); «Стежка крізь безмір: сто німецьких поезій (750–1950)» (2000); «Пісня про Ролянда» (2008); значна кількість поетичних перекладів міститься у відповідних розділах збірок його власних віршів.

Найповнішим зібранням поетичних перекладів І. Качуровського стала збірка «Круг понадземний» (2008), у якій представлено близько 670 поезій у перекладі з 23 давніх і нових мов. Значна частина належить до іспаномовної літератури (уривки з «Пісні про мого Сіда», Хосе Асунсіон Сільва, Рубен Даріо, Амадо Нерво, Федеріко Гарсія Лорка, Хорхе Луїс Борхес), а також італійської (Петрарка, Мікеланджело), англійської (народні балади, Вільям Блейк, Роберт Вордсворт, Персі Біші Шеллі, Альфред Теннісон та ін., зокрема американця Е. По), німецької (міннезінгери, Фрідріх Гельдерлін, Людвіг Уланд, Йозеф фон Айхендорф, Фрідріх Рюккерт, Аннетте фон Дросте-Гюльсофф); французької (Жозе-марія де Ередія, Поль Верлен, Артюр Рембо); російської (Федір Тютчев, Олексій Толстой, Федір Сологуб, Іван Бунін, Максиміліан Волошин, Микола Гумільов, Анна Ахматова, Осип Мандельштам, Сергій Єсенін), польської, білоруської й інших мов. Автор переклав також з української мови на російську окремі поезії Максима Рильського, Миколи Зерова, Юрія Клена, Володимира Свідзінського, Євгена Плужника, Михайла Ореста, Олега Ольжича, Ліни Костенко й ін.

Останнім штрихом до портрета цього видатного діяча української культури стане згадка про І. Качуровського як про легенду американського радіо “Свобода”. Олена О’Лір (О.Г. Бросаліна) зазначає: «Його голос слухали сотні тисяч. При приглушеному світлі, прикладаючи вухо до радіоприймача (щоб не почули сусіди) через тріскіт і шипіння глушилок ловили його слова. Він розповідав про щось цілковито фантастичне для радянських людей: спалах української міської культури в 20-х, культурне життя в еміграції, про вільний світ. З освіченої родини, він довго жив у нетрях Буенос-Айреса. <...> Його радіобесіди на літературно-мистецькі теми мали найвищий рейтинг з програм української «Свободи» – такі дані були у редакції. Серед його слухачів – і відомі дисиденти, не лише українські, як-от Микола Руденко, а й російські – скажімо, Олександр Солженіцин (до речі, Качуровський переклав Нобелівську лекцію Солженіцина українською мовою). Понад дві тисячі написаних і начитаних Качуровським протягом його 20-літньої праці на “Свободі”, кажучи радійною мовою, скриптів зробили свій внесок у розвал “імперії зла”»¹⁴. Матеріали з його

---

¹⁴ О’Лір О. Легенда радіо “Свобода”. Ігор Качуровський: інтелектуал, який відкривав вікна у світ. *Texty.Org.Ua*. Опубліковано 19.08.2013. URL: <http://texty.org.ua/pg/article/editorial/>

передач опубліковані у книзі «150 вікон у світ: 3 бесід, трансльованих на Радіо «Свобода» (К., 2008).

7. Андрій Содомора

Андрій Содомора (нар. 1937 р.) – сучасний український письменник, перекладач, критик, професор Львівського Національного університету імені Івана Франка, лауреат премій імені Максима Рильського, обласної премії імені Михайла Возняка, Літературної премії імені Григорія Кочура Міністерства культури України (2010).

Випускник відділу класичної філології Львівського державного університету імені Івана Франка, А. Содомора є знавцем давніх мов і фаховим перекладачем багатьох шедеврів греко-римської літератури, серед яких твори Архілоха, Саффо, Аристофана, Есхіла, Софокла, Еврипіда, Менандра, Лукреція, Сенеки, Горація, Овідія й ін. Коло його професійних інтересів не обмежується античною літературою, а сягає латиномовної літератури Середньовіччя, Відродження та Нового часу. А. Содомора переклав українською мовою «Салернський кодекс здоров'я» Арнольда з Вілланови (1975; 2011), «Подорож у східні краї» Вільгельма де Рубрука (1976), вірші Павла Русина з Кросна (1976), поезію вагантів (1979), «Розраду від Філософії» С. Боеція (2002), «Пісню про зубра» М. Гусовського (2007).

Окремими виданнями вийшли збірки у перекладі А. Содомори: «Римська елегія» (2009), «Буколіки. Георгіки. Малі поеми» (2011) Вергілія, «Пісні з Лесбосу» Саффо (2012), «Елегії вигнанця» (2012) Теогніда.

Окреме значення має вагомий доробок А. Содомори як теоретика художнього перекладу. Майже хрестоматійним стало його твердження «Перекладач, особливо з давніх мов, рідко лише перекладач»¹⁵... Свої погляди стосовно класифікації перекладацьких жанрів (переклад, переспів, наслідування, варіація, відлуння, переробка тощо), проблем інтертекстуальності, вертикального контексту, неперекладності, а також уміння перекладача відтворити образотворчу деталь, передати акценти, інтонації, парадокси, лінгвостилістичні особливості творів він виклав у працях «Лініями долі. Літературні портрети» (2003), «Студії одного вірша» (2006). Проблему неперекладності окремих аспектів поетичного твору автор з живим почуттям гумору осмислив у художній формі,

¹⁵ Содомора А. Лініями долі. Літературні портрети. Львів, 2003. С. 206.

виходячи з того, що неперекладність не може означати відмову від спроб¹⁶:

Якщо неперекладність – забобон,
То я – з найзабобонніших у світі:
З Верленом затужити в унісон?..
Чи парусом так само забіліти?..
Для товмача не кара це – закон:
Цю ж саму хвилю двічі не зустріти:
Що не струна – то інший обертон,
Щомиті – інший настрій на струні тій.
І все ж, найзабобонніший товмач,
Як плив, так і плистиму – між невдач,
Од слова путь верстаючи й до слова.
А щоб не впасти в крайнощів полон –
Над забобоном б'юся знову й знову,
Якщо неперекладність – забобон...

ВИСНОВКИ

Переклад як особливий вид духовної діяльності людства, скерований на подолання мовних і культурних перешкод, є одним із провідних засобів міжкультурної комунікації. Перекладацька практика виникла у найдавніші часи задля реалізації потреби спілкування між різними етнічними групами. Проте саме їй належить вагома роль в історії становлення і розвитку як окремих національних літератур, так і світової літератури і культури в цілому. Досвід укладання біографії перекладача допомагає замислитися про роль перекладача в розповсюдженні прогресивних ідей, встановити зв'язки між перекладацькою діяльністю та людською культурою, допомагає заповнити лакуни в історії українського перекладознавства. Вибрані портрети українських перекладачів ХХ ст., серед яких Агатангел Кримський, Василь Щурат, Микола Зеров, Григорій Кочур, Микола Лукаш, Григорій Кочуровський та Андрій Содомора, знайомлять читача з творчою лабораторією знаних українських діячів у галузі художнього перекладу, розкривають значимість цього виду творчої діяльності.

АНОТАЦІЯ

У розділі представлено вибрані портрети українських перекладачів, серед яких Агатангел Кримський, Василь Щурат, Микола Зеров, Григорій Кочур, Микола Лукаш, Григорій Кочуровський та Андрій Содомора. Вони знайомлять читача з творчою лабораторією знаних

---

¹⁶ Содомора А. Студії одного вірша. Львів; 2006. С. 230.

українських діячів у галузі художнього перекладу, розкривають значимість цього виду творчої діяльності. Представники класичної школи українського художнього перекладу заклали основи майстерності національних традицій у площині художнього перекладу. Їм притаманна обізнаність у новітній європейській і національній літературній традиції, слідування виробленим літературним нормам, ерудиція і поліглотизм. Незважаючи на репутацію «неблагонадійних», утиски, переслідування радянської влади та тюремні ув'язнення, вони залишалися відданими своїй справі і сформували класичну школу українського перекладознавства, а їх самовіддана праця у цій галузі уможливила знайомство рідною мовою мільйонів читачів з класикою світової літератури.

Література

1. Григорій Кочур. Бібліографічний покажчик [Укл.: Г. Домбровська, З. Домбровська: Наук. ред., автор передмови Р. Зорівчак]. Львів, 2006.
2. Гурницький К.І. Кримський як історик. К., 1971.
3. Гудзик Клара. Майстер бездоганного перекладу. *Щоденна всеукраїнська газета «День. Kiev.ua»* від 16 вересня 2004.
4. Зеров Микола. Самена (Репринтне видання). К., 1990.
5. Качуровський Г. Генерика і архітектоніка. Кн. 1: Історія європейського Середньовіччя. К., 2005.
6. Київський національний університет імені Тараса Шевченка: Незабутні постаті [Авт.-упор. О. Матвійчук, Н. Струк ; Ред. кол.: В.В. Скопенко, О.В. Третьяк, Л.В. Губерський, О.К. Закусило, В.І. Андрейцев, В.Ф. Колесник, В.В. Різун та ін.]. К., 2005.
7. Кочур Г. Література і переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / Упоряд. А. Кочур та М. Кочур. Т. 1. К., 2008.
8. Кочур Г. Перекладач. *Літературний журнал «Дніпро»*, 1990. № 1. С. 47.
9. Кочур Г. Трете відлуння: Поетичні переклади. К., 2000.
10. Кримський А. Пальмове гілля. Екзотичні поезії. Ч. III (1917–1920). К., 1922.
11. Кримський А. Переклади з Шевченка турецькою мовою. К., 1923.
12. О'Лір О. Легенда радіо “Свобода”. Ігор Качуровський: інтелектуал, який відкривав вікна у світ. *TEXTY.Org.Ua*. Опубліковано 19.08.2013. URL: https://texty.org.ua/articles/47861/Legenda_Radio_Svoboda_Igor_Kachurovskyj_intelektual_jakuj-47861/

13. Савчин В.Р. Новаторство Миколи Лукаша в історії українського художнього перекладу. Дис. на здобуття наук. ст. к. філол. н. за спец. 10.02.16 – перекладознавство. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2006.

14. Содомора А. Лініями долі. Літературні портрети. Львів, 2003.

15. Содомора А. Студії одного вірша. Львів, 2006.

16. Чередниченко О. Перекладацький доробок Григорія Кочура (До столітнього ювілею Майстра). *Всесвіт. Український журнал іноземної літератури*. К., 2009. С. 185-190.

17. Чередниченко О. Перекладацький доробок Григорія Кочура (До столітнього ювілею Майстра). *Всесвіт. Український журнал іноземної літератури*. К., 2009. С. 185.

Information about the author:

Shevchuk Tetyana Stanislavivna,

Doctor of Philological Sciences,

Professor at the Department of English Philology and World Literature,

Izmail State University of Humanities,

12, Repina str., Izmail, Odesa Region, 68600, Ukraine